

KÁLLAI ERNŐ

A cigány és nem cigány népesség alakulása a CKÖ-kutatás által vizsgált területen¹

2002-ben empirikus adatfelvétel történt három megye és a főváros harminc településén, illetve kerületében. Alapvető célkitűzésként fogalmaztuk meg, hogy feltérképezünk néhány olyan települést, amelyben már legalább második ciklusban működik cigány kisebbségi önkormányzat. Szerettünk volna tapasztalatokat gyűjteni arról, hogyan működnek ezek a testületek, milyen szerepet töltenek be a cigány/roma lakosság életkörülményeinek alakulásában. Ennek érdekében igyekeztünk az adott pénzügyi lehetőségek függvényében az adott területen a többi településre is jellemző példákat találni. Így a következő módon választottuk ki a vizsgált településeket:

A mintavételhez a következő adatbázisokat használtuk:

- 1990-es népszámlálás adatai (KSH),
- 1992-es Kertesi-Kézdi becslés,
- 1994/95-ben megválasztott CKÖ-k adatai a BM Választási Hivatalának nyilvántartásából,
- 2001. július 30. zárású, létező CKÖ-k listája a NEKH nyilvántartása alapján,
- 2001. január 1. KSH községsoros adatok és kisebbségi önkormányzatok adatbázisa.

A mintavétel lépései:

1. Az adott megye településeit szétválogattuk két részre, és azokat tartottuk meg, amelyekben már az előző ciklusban is létezett cigány kisebbségi önkormányzat, mivel az összehasonlítás és a tendenciák feltérképezésénél ezekre voltunk kíváncsiak.

¹ Bevezető a Cigány kisebbségi önkormányzatok kutatása című kutatási programról készülő zárótanulmányhoz. Az 5/017/2001. számú, A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején (szegregáció, megélhetés, iskolázottság, önkormányzatiság) című NKFP-projekt vezetője Kemény István. A Cigány kisebbségi önkormányzatok kutatása alprogram vezetője Kállai Ernő. A kutatás résztvevői: Bezzeg Éva, Bíró Natália, Boros Zsolt, Horváth Kata, Juhász Éva, Kalászdí Beáta, Kállai Gabriella, Károlyi Julianna, Kriston Szabina, Nagy Brigitta, Simon Dávid, Svéda Katalin, Thomázy Gabriella, Vidra Zsuzsanna, Vízkeleti Viola.

2. A megmaradt településekből három csoportot képeztünk a lakosság száma és KSH-besorolás (településtípus) alapján:

- a) városok és a megyeszékhely,
- b) községek 1000 fő fölötti lakossággal,
- c) községek 1000 fő alatti lakossággal.

3. Ezek után figyelembe véve a települések megyén belüli elhelyezkedését és a legnagyobb mértékű cigányarányokat, a csoportokból véletlenszerűen kiválasztásra került:

- a) két város és a megyeszékhely,
- b) négy 1000 fő fölötti lakossággal rendelkező község,
- c) három 1000 fő alatti lakossággal rendelkező kisközség.

Mindezek alapján a következő települések kerültek a mintába: Rakaca, Baktakék, Tiszacsermely, Vilmány, Szendrőlád, Arló, Taktaszada, Putnok, Ózd, Miskolc, Csalóc, Gacsály, Turistvándi, Kántorjánosi, Nyírmada, Dombrád, Baktalórántháza, Nyírbátor, Nyíregyháza, Tuzsér, Budapest kerületei közül 7. kerület – Erzsébetváros, 8. kerület – Józsefváros, 9. kerület – Ferencváros, 21. kerület – Csepel, továbbá Eger, Gyöngyös, Tiszánána, Dormánd, Pétervására, Tarnabod.

A kutatás kezdetén, különösen az interjúkészítés során, azonban egyre markánsabban fogalmazódott meg szinte minden településen, hogy nem-sokára teljesen „elcigányosodik” a terület, a romák problémái határozzák meg már most is a többségi lakosság lehetőségeinek jelentős részét. Így törekedtünk arra, hogy olyan mélységű adatokat szerezzünk minden általunk vizsgált településről, amelyek lehetővé teszik ennek az alapvető kérdésnek a tisztázását is. Hiszen egészen más kihívásokkal kell (vagy legalább is kellene) megküzdenie egy cigány kisebbségi önkormányzatnak egy olyan településen, ahol egyre nagyobb számban élnek romák. Erre a jogi szabályozás napjainkban persze nem ad lehetőséget, de a roma népesség körében is egyre hatványozottabban fogalmazódik meg az igény a szélesebb körű tevékenység lehetőségére.

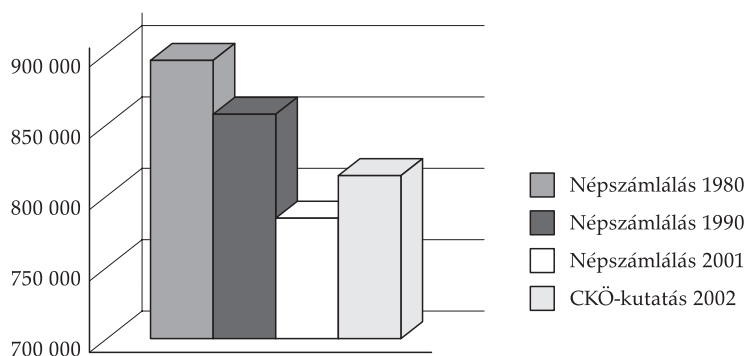
A cigányok számának vizsgálatakor igyekeztünk minden rendelkezésünkre álló adatot felhasználni. Így elemzésünk során használtuk az 1980-as, 1990-es és 2001-es népszámlálás adatait, amelyek az önbevallásra épülnek, és arról adnak tájékoztatást: ki az, aki magát cigány nemzetiségűnek vallja. Használtuk továbbá az úgynevezett kutatói becsléseket is, amelyek a külső szemlélő oldaláról próbálnak választ adni arra: ki az, akit cigánynak tartanak. Így használtuk a CIKOBÍ² számait, az 1992-es becs-

² Az adatok a nyolcvanas évek közepére vonatkoznak, a megyei tanácsok Cigányügyi Koordinációs Bizottságai (CIKOBÍ) által a települési tanácsoktól bekért számokra. Mivel a az adatok a helyi tanács szakértőinek a becslései, kisebb településeken valószínűleg igen megbízhatóak. A népességszám növekedésével válik egyre bizonytalanabbá minden adat. Forrás: Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: *A cigány népesség Magyarországon*. Budapest: Socio-Typo, 1998.

lést,³ valamint kutatásunk kérdőíveinek felvétele során mi is becslést kértünk a település teljes népességéről és a cigány lakosság számáról is a települési és a kisebbségi önkormányzattól egyaránt.⁴ Így három, egymáshoz időben közel eső hivatalos és becslt szám állt a rendelkezésünkre, valamint húszéves időintervallum a folyamatok, a változások feltérképezésére. Természetesen nem hisszük, és nem is lehetséges, hogy tökéletesen pontos eredményeket kaptunk, de reményeink szerint legalább a tendenciákat sikerült nyomon követnünk.

Először nézzük meg a teljes népesség alakulását az általunk vizsgált településeken.

1980-ban 894 448 (népszámlálási adat),
 1990-ben 855 600 (népszámlálási adat),
 2001-ben 783 626 (népszámlálási adat),
 2002-ben 813 576 (CKÖ-kutatás, települési önkormányzat becslése).

1. ábra. A népesség lélekszámának alakulása 1980–2002

Erre természetesen a népszámlálási adatok a legalkalmasabbak. Ezeket tanulmányozva folyamatos csökkenésnek lehetünk tanúi. 1980 óta, húsz év alatt több, mint 110 000-rel csökkent az összlakosság létszáma. A települési önkormányzati (TÖK) becslés magasabb száma inkább a település vezetőinek tévedéseire utal, amit sok alkalommal tapasztaltunk, különösen a nagyvárosokban és fővárosi kerületekben.

³ Az 1992-es becslés máig is a legmegbízhatóbbnak tartott adatokat tartalmazza. A becslést Kertesi Gábor és Kézdi Gábor készítette az általános iskolai cigány tanulók száma, a KSH 1992. évi továbbvezetett népességszámai, valamint az 1993. évi cigányvizsgálat adataira támaszkodva. Forrás: Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: *i. m.*

⁴ Az említett kutatásokhoz hasonlóan mi is a település népességének növekedésével, a becslések egyre bizonytalanabbá válásával találkoztunk. Így a nagyvárosok és különösen a megyeszékhelyek és a főváros kerületei tekintetében a cigány népesség számára vonatkozó becslt adatokat bizonytalanoknak tekintjük.

Tehát a teljes népesség csökkenése biztosnak mondható. Mindezek mellett nézzük meg, hogyan alakult az adott területen, ugyanabban az időszakban a cigány népesség száma.

A népszámlálási adatok a magukat cigány nemzetiségűnek (vagy anyanyelvűnek, később nyelvhasználónak vagy kulturális kötődésűnek is) vallók számát mutatják. Ezek az adatok folyamatos és akár nagyarányúnak is mondható emelkedést mutatnak az elmúlt húsz évben. 1980-tól 1990-ig a magukat cigány nemzetiségűnek vallók száma több mint húszonhétszeresére, 1980-tól 2001-ig több mint harmincöttszörösére emelkedett. Számszerűen: a magukat cigány nemzetiségűnek vallók aránya a népszámlálások szerint 1980 és 2001 között 22 906 fővel emelkedett.

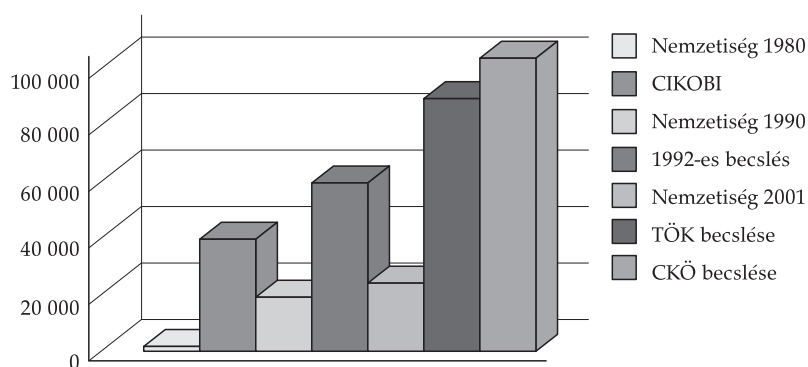
További jelentős emelkedésnek lehetünk tanúi, ha megvizsgáljuk a becslések által cigánynak tartott népesség számát, amelyek – a kutatók megítélése szerint – mindig is közelebb álltak a romák valós lélekszámához.

1. táblázat. A cigány népesség alakulása az általunk vizsgált településeken

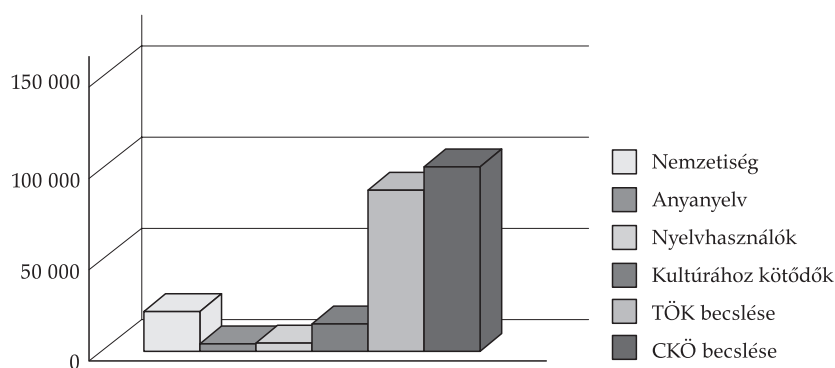
Népszámlálás 1980		CIKOBÍ	Népszámlálás 1990		1992-es becslés
nemzetiség	anyanyelv		nemzetiség	anyanyelv	
669	731	38 062	18 190	3357	58 188

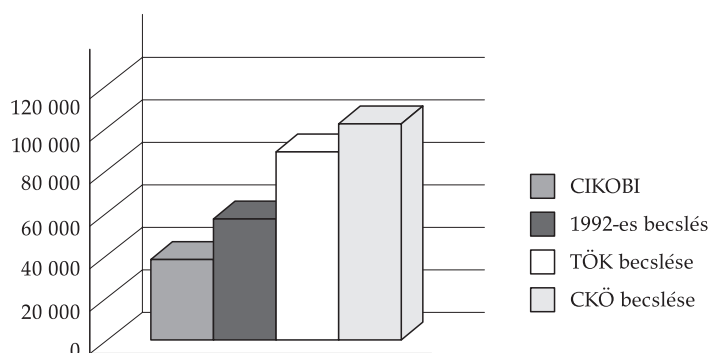
Népszámlálás 2001				2002 TÖK becslése	2002 CKÖ becslése
nemzetiség	anyanyelv	nyelvhasználó	kultúrához kötődő		
23 575	2173	2449	13 517	87 409	100 379

2. ábra. A cigány népesség változása 1980–2002

3. ábra. A cigányok száma 2001-2002

4. ábra. Becslések az elmúlt húsz évben

Az adatok elemzése során ismételten folyamatos növekedésnek vagyunk tanúi. Az 1980-as évek közepéről származó CIKOBI-adatokból kiindulva 1992-re 152, 2002-es kutatásunk idejére 230 (TÖK), illetve 264 százalékkal (CKÖ) emelkedett a romák becsült lélekszáma. Mindezen eredmények a települési vezetők véleményét kezdik alátámasztani az „elcigányosodásról”.

De vizsgáljunk meg három megyét külön is, különös tekintettel a cigány népesség arányának a változására.

2. táblázat. A népesség alakulása
Borsod-Abaúj-Zemplén megyében településtípusonként

	Megyeszékhely	Városok	Községek	Összesen
<i>Teljes népesség (az általunk vizsgált településeken)</i>				
1980	208 103	55 870	12 560	276 535
1990	196 442	50 910	11 612	258 964
2001	184 125	45 920	12 120	242 780
TÖK becslése	184 325	50 000	12 455	246 780
<i>Cigány népesség (nemzetiség és becsült népesség)</i>				
1980	101	43	1	145
CIKOBI	16 171	9 670	3 811	29 652
1990	2 982	2 686	2 931	8 599
1992-es becslés	7 768	10 417	5 661	23 846
2001	4 005	3 186	4 052	11 243
TÖK becslése	12 000	7 800	5 607	25 407
CKÖ becslése	20 000	2 000*	5 687	27 687
<i>A cigány népesség arányának változása (%)</i>				
1980	0,049	0,077	0,008	0,052
CIKOBI	7,771	17,308	30,342	10,723
1990	1,518	5,276	25,241	3,321
1992-es becslés	3,954	20,462	48,751	9,208
2001	2,175	6,938	33,432	4,631
TÖK becslése	6,517	16,986	46,262	10,465
CKÖ becslése	10,862	4,355	46,922	11,404

*Hiányos becslés

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az általunk vizsgált települések teljes népességének változása csökkenő tendenciát mutat, az elmúlt két évtizedben több mint 30 000-rel lett kevesebb a teljes népesség száma. Ez a csökkenés jellemző a megyeszékhelyre és a városokra is, a községek tekintetében nem látunk jelentős elmozdulást.

A cigány népesség száma azonban növekszik, bár nem a polgármesterek által előrelátott mértékben. A népszámlálási-önbevallási adat meredek emelkedést mutat 1980 óta, de a kiegyensúlyozottabbnak tartott becsült értékek kisebb emelkedést mutatnak. Így legfeljebb 1-2 ezer fős elmozdulásról lehet szó.

A cigány népesség arányának változása hasonló mértékű. Az 1990-es és 2001-es népszámlálás és a becslések alapján is megközelítőleg 1-1,5 százalékos emelkedés tapasztalható, és mint az előbb említettük, ez 1-2 ezer embert jelenthet.

3. táblázat. A népesség alakulása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében településtípusonként

	Megyeszékhely	Városok	Községek	Összesen
<i>Teljes népesség (az általunk vizsgált településeken)</i>				
1980	108 235	17 415	16 905	142 555
1990	114 152	17 706	15 661	147 519
2001	118 795	17 569	16 425	152 789
TÖK becslése	120 000	17 828	16 994	154 822
<i>Cigány népesség (nemzetiség és becsült népesség)</i>				
1980	41	99	13	153
CIKOBÍ	786	1 572	2 526	4 884
1990	1 208	2 286	2 326	5 820
1992-es becslés	4 205	2 995	4 725	11 925
2001	1 073	2 072	1 982	5 127
TÖK becslése	8 000	3 700	4 552	16 252
CKÖ becslése	12 000	5 100	4 182	21 282
<i>A cigány népesség arányának változása (%)</i>				
1980	0,038	0,568	0,077	0,107
CIKOBÍ	0,726	9,027	14,942	3,426
1990	1,058	12,911	14,852	3,945
1992-es becslés	3,684	16,915	30,170	8,084
2001	0,903	11,793	12,067	3,356
TÖK becslése	6,734	21,060	27,714	10,637
CKÖ becslése	10,101	29,028	25,461	13,929

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye általunk vizsgált településein ezzel szemben növekvő össznépességet figyelhetünk meg. Az elmúlt két év-tizedben több mint 10 000-rel nőtt a lakosság száma (ne felejtjük el: az egész országban jó ideje csökken a népesség száma!). Az elmozdulás pedig a megyeszékhelyen történt, miközben a többi település lélekszáma kis hullámzással, de nem változott. A változást okozhatja megnövekedett születésszám is, de még inkább a bevándorlás, még hozzá más megyéből.

A cigány népesség számának alakulása pedig arra világít rá, hogy ezért a népességnövekedésért ilyen mértékben valószínűleg nem csak a romák felelősek. Bár a megyeszékhelyen a számuk a becslések szerint közel megduplázódott, arányuk a megye vizsgált részén legfeljebb 2 százalékkal emelkedett. Tehát a nem cigányok számának is jelentős mértékben kellett növekednie.

4. táblázat. A népesség alakulása Heves megyében településtípusonként

	Megyeszékhely	Városok	Községek	Összesen
<i>Teljes népesség (az általunk vizsgált településeken)</i>				
1980	61 273	39 693	4 764	105 730
1990	61 892	39 062	4 294	105 248
2001	58 331	36 087	4 353	98 771
TÖK becslése	57 289	39 773	4 521	101 583
<i>Cigány népesség (nemzetiség és becsült népesség)</i>				
1980	25	103	-	128
CIKOBÍ	1 398	1 197	832	3 427
1990	157	647	320	1 124
1992-es becslés	2 409	2 130	1 131	5 670
2001	732	840	484	2 056
TÖK becslése	8 000	2 750	1 500	12 250
CKÖ becslése	5 500	2 900	1 510	9 910
<i>A cigány népesség arányának változása (%)</i>				
1980	0,041	0,259	-	0,121
CIKOBÍ	2,282	3,016	17,464	3,241
1990	0,254	1,656	7,452	1,068
1992-es becslés	3,892	5,453	26,339	5,387
2001	1,255	2,328	11,119	2,082
TÖK becslése	13,715	7,620	34,459	12,402
CKÖ becslése	9,429	8,036	34,689	10,033

Heves megye vizsgált településein az országos tendenciának megfelelő népességcsökkenést tapasztalhatunk. A cigányok számának azonban fokozott emelkedését láthatjuk a népszámlálás önbevallása és a becsült adatok alapján is. Bár kissé eltúlzottnak érezzük a települési önkormányzatok becslését, de ezt még óvatosan kezelve is, az elmúlt évtizedben a cigányok száma megduplázódott a megye adott településein. Mert míg az 1992-es becslés szerint a romák aránya közel 5,5 százalékra volt tehető, addig napjainkban ez a szám 10-12 százalék körül van. Tehát valószínű, ebben a megyében jelentősen növekedett a romák száma az elmúlt két évtizedben.

Végül nézzük meg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye általunk vizsgált települései vonatkozásában az iskolás és felnőtt korú lakosság összetételét is.

5. táblázat. A vizsgált települések lakosságának összetétele

	Teljes népesség
Óvodás kor alattiak (0-3 év) száma	5 044
ebből cigány	644
Óvodás korúak (3-6 év) száma összesen	5 745
ebből cigány	730
Óvodába járók száma	6 004
ebből cigány	505
Általános iskolás korúak (7-14 év) száma	17 866
ebből cigány	1 542
Ebből iskolába járók száma	13 427
ebből cigány	1 540
Normál (és tagozatos) osztályba járók száma	12 355
ebből cigány	1 002
Felzárkóztató (korrekciós) osztályba járók száma (ha van)	45
ebből cigány	45
Kisegítő osztályba járók száma (ha van)	420
ebből cigány	242
Gyógypedagógiai iskolába járók száma (ha van)	26
ebből cigány	18
Középiskolába járók száma	10 533
ebből cigány	133
Szakmunkásképzőbe járók száma	3 120
ebből cigány	87
Felsőoktatásba járók száma	602
ebből cigány	1

6. táblázat. A felnőtt korú népesség demográfiai jellemzői (18 éves kortól)

	Teljes népesség
Férfiak száma	50 047
ebből cigány	2 631
Nők száma	56 585
ebből cigány	2 926

Ha az előbbi adatok alapján megközelítőleg 10-11 százalékosnak tartjuk a cigányok becsült arányát a megyében, akkor jól látható (bár a nagyobb települések becslései jelentős mértékben torzítják az arányokat, mivel az itteni polgármesterek és jegyzők sokkal kevesebb ismerettel rendelkeznek településük roma lakosságáról), hogy az életkor növekedésével fokozatosan csökken a romák aránya: míg a három év alattiaknál közel 13 százalék, az iskolás korúaknál 8,6%, a felnőtt népességnél már csak alig több mint 5 százalékos arányról beszélhetünk.

7. táblázat. A cigány népesség számának és arányának alakulása a kutatásba bevont vidéki településeken

Település	Népszámlálás 1990			Népszámlálás 2001		
	össznépesség	cigány nem- zetiségűek száma	cigány nem- zetiségűek aránya (%)	össznépesség	cigány nem- zetiségűek száma	cigány nem- zetiségűek aránya (%)
Arló	3 924	1 343	34,23	4 123	1 218	29,54
Baktakék	740	118	15,95	740	181	24,46
Miskolc	196 442	2 982	1,52	184 125	4 005	2,18
Ózd	43 592	2 404	5,52	38 405	2 540	6,61
Putnok	7 318	282	3,85	7 515	646	8,60
Rakaca	719	340	47,29	890	530	59,55
Szendrőlád	1 386	343	24,75	1 700	1 076	63,29
Taktaszada	2 112	362	17,14	2 046	378	18,48
Tizzacsermely	665	28	4,21	608	132	21,71
Sály	2 066	397	19,22	2 013	537	26,68
Baktalórántháza	3 857	541	14,03	4 136	280	6,77
Csaholc	502	115	22,91	522	134	25,67
Dombrád	4 078	320	7,85	4 155	336	8,09
Kántorjánosi	2 096	489	23,33	2 230	205	9,19
Gacsály	826	32	3,87	832	60	7,21
Nyírbátor	13 849	1 745	12,60	13 433	1 792	13,34
Nyírmada	4 363	650	14,90	4 615	390	8,45
Nyíregyháza	114 152	1 208	1,06	118 795	1 073	0,90
Turistvándi	691	54	7,82	772	34	5,59
Tuzsér	3 105	666	21,45	3 299	823	24,95
Dormánd	1 002	15	1,50	1 004	41	4,08
Eger	61 892	557	0,90	58 331	732	1,26
Tarnabod	630	189	30,00	692	235	33,96
Gyöngyös	36 451	473	1,30	33 548	677	2,02
Pétervására	2 611	174	6,66	2 539	163	6,42
Tiszanána	2 662	116	4,36	2 657	208	7,83

7. táblázat (folytatás)

Település	CIKOBÍ		1992. évi becslés		CKÖ kutatás	
	cigány népesség száma	cigány népesség aránya (%)	cigány népesség száma	cigány népesség aránya (%)	cigányok száma	cigányok aránya (%) 2001-es össz-népességhez
Arló	1 350	31,2	1 909	49,5	1 800	43,66
Baktakék	99	12,0	589	30,7	190	25,68
Miskolc	16 171	8,0	7 768	4,1	20 000	10,86
Ózd	8 585	17,3	8 734	20,7	hiány	hiány
Putnok	1 085	15,0	1 683	16,8	2 000	26,61
Rakaca	703	64,0	897	75,4	1 100	123,60
Szendrőlád	621	41,0	640	46,5	1 000	58,82
Taktaszada	447	20,2	672	31,1	750	36,66
Tizacsermely	143	20,0	275	43,7	247	40,63
Sály	448	19,3	679	34,3	600	29,81
Baktalórántháza	786	10,4	967	25,7	900	21,76
Csaholc	133	23,6	371	22,6	209	40,04
Dombrád	786	-	845	21,5	400	9,63
Kántorjánosi	-	-	749	39,3	840	37,67
Gacsály	134	14,7	179	21,6	165	19,83
Nyírbátor	786	10,4	2 025	15,1	4 200	31,27
Nyírmada	786	17,1	1 281	30,1	1 170	25,35
Nyíregyháza	786	1,0	4 205	3,6	12 000	10,10
Turistvándi	-	-	128	18,9	198	25,65
Tuzsér	786	15,4	1 172	38,7	1 200	36,37
Dormánd	160	15,0	378	4,3	220	21,91
Eger	1 398	2,2	2 409	3,8	5 500	9,43
Tarnabod	183	22,7	266	41,9	490	70,81
Gyöngyös	905	2,2	1 329	3,7	2 100	6,26
Pétervására	292	10,3	801	18,0	800	31,51
Tiszanána	489	16,0	487	19,4	800	30,11

Összegezve az eddigi megállapításokat, láthatjuk, hogy az általunk vizsgált településeken a csökkenő összlakosságon belül növekvő cigány arányt tapasztalhatunk. A nagyfokú félelem egyrészt abból adódhat, hogy a fiatalabb korosztályban tényleges arányuknál nagyobb számban találhatóak roma emberek, ami később „kiegyenlítődik”, felnőt korra már az átlag alá csökken. Az „elcigányosodás” azonban realitás is. Ha megvizsgáljuk 7. táblázatunkat, részletes elemzés nélkül is jól látható, hogy egyes településeken a cigányok aránya látványosan emelkedett az elmúlt évtizedekben. A mérsékelt emelkedés csak a megyei statisztikai átlagra vonatkozik.

Mindezek után további vizsgálódásaink arra keresik majd a választ, hogy a valóban növekvő cigány népességű – és néha már többségű – településeken milyen kihívásoknak tud megfelelni a cigány kisebbségi önkormányzat, és ezeket az elvárásokat hogyan tudja összeegyeztetni a hatályos jogrendszerrel, a település adottságaival, a cigány önkormányzati képviselők felkészültségével és más tényezőkkel.